

**TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN CHAKANA BANK XIZMATLARINI
KO'RSATISHNING NAZARIY VA ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI**

Rashodxo'jayev Saida'loxon Nosirxon o'g'li

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi

Loyiha boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada, tijorat banklari tomonidan chakana bank xizmatlarini ko'rsatishning nazariy va me'yoriy huquqiy asoslari va ko'rsatmalari to'g'risida gap yuritiladi.

Kalit so'zlar: elektron to'lovlar, zarurat, kredit, chakana bozor, me'yoriy hujjatlar, naqd pul, plastik kartalar

Har qanday davlatning iqtisodiy qudratini yuqori samarali pul-kredit siyosati va zamonaviy to'lov mexanizmlarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Hisob-kitoblar mexanizmining yaxshi yo'lga qo'yilishi va uning aniq ishlashi esa barcha rivojlangan davlatlar taraqqiyotining asosiy poydevori hisoblanadi. Ushbu fikrlardan kelib chiqib, O'zbekistonda elektron to'lovlar va elektron tijorat tizimlarini rivojlantirish maqsadida mazkur muhim yo'nalishning tadrijiy rivojlanishini ta'minlovchi zarur huquqiy baza yaratilgan.

“Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi qonunning 31-moddasi banklar va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarga qaratilgan. Unga ko'ra banklar va o'z mijozlari o'rtasidagi munosabatlar shartnomalar asosida amalga oshirilishi ko'rsatib o'tilgan. Ushbu munosabatlar bank va uning mijozi o'rtasidagi huquq va majburiyatlar asosida shakllanishini talab etadi. Bank shartnomada ko'rsatilgan xizmatlarini bajarilishi yuzasidan ma'sul hisoblanadi. Mijoz o'z xohishidan kelib chiqib bankni tanlashini hisobga olsak, bank doimo o'z xizmatlarini takomillashtirib borishi lozim. Xizmatlarni yuqori darajada ko'rsatish bevosita axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash bilan bog'liq.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan iqtisodiyot tarmoqlari, ayniqsa, bank, moliya va tijorat tuzilmalari faoliyatida keng foydalanish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 21-martdagi “Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori, 2012-yil 16-iyuldagi “Statistik, soliq, moliyaviy hisobotlarni, litsenziyalanadigan faoliyat turlarini va ruxsat berish tartib - taomillarini tubdan qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi hamda 2012-yil 18-iyuldagi “Ishbilarmonlik muhitini yanada tubdan yaxshilash va tadbirkorlikka yanada

keng erkinlik berish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmonlarida asosiy yo'nalishlar sifatida belgilangan.

Ushbu me'yoriy hujjatlarda plastik kartalar va boshqa elektron to'lov vositalari orqali internet tarmog'idan tovar hamda xizmatlar uchun to'lov imkoniyatlarini rivojlantirish uchun dasturiy-texnik infratuzilmani takomillashtirish, tadbirkorlikda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish maqsadida rag'batlantirishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan.

Ma'lumki, mamlakatimizda iqtisodiyotga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi korxonalar bilan iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik aloqalarini yangi bosqichga olib chiqdi. Bugungi kunda O'zbekistonda elektron to'lovlar, internet global tarmog'i va mobil aloqa vositalari orqali bank sohasi mijozlariga turli xildagi interaktiv xizmatlar ko'rsatish tizimlari joriy etilib, ulardan samarali foydalanilmoqda.

Bugun bank-moliya tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'sib boruvchi global tendensiyasi, bank plastik kartalari miqdorining o'sishi, elektron to'lovlar va elektron tijoratning rivojlanib borishi barobarida mamlakatimizda elektron to'lovlar va elektron tijorat sohasidagi loyihalarning amalga oshirilishi faollashmoqda.

Mamlakatimiz bank - moliya muassasalari o'z mijozlariga internet global tarmog'i va mobil aloqa vositalari orqali masofadan turib elektron to'lovlar, “SMS-banking”, “Mobil-banking” kabi interaktiv bank xizmatlarni ko'rsatmoqdalar.

Shuningdek, statistik, moliyaviy va soliq hisobotlarini taqdim etishda, soliqlar, turli majburiy to'lovlarni to'lashda, ro'yxatga olish, ruxsat berish tartib-taomillarini amalga oshirishda, yer maydonlarini ajratish, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlariga ulanishda, shuningdek, tadbirkorlik sub'yektlarini kreditlashda davlat, nazorat qiluvchi organlar bilan tadbirkorlik sub'yektlari o'rtasidagi bevosita muloqotni, byurokratik sansalorlik va korrupsiyani istisno etuvchi elektron tizimga, shu jumladan, internet tarmog'iga keng miqyosda o'tish ta'minlanmoqda.

Mamlakatimizda internet va mobil-banking tizimlarining joriy etilishi bank uchun ham, mijoz uchun ham qo'shimcha qulayliklar yaratdi. Endi mijoz o'z hisobvarag'i bo'yicha bank amaliyotlarini bankka bormasdan internet orqali xohlagan vaqtda bajarish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa mijozga vaqti va mablag'ini tejash, manzilning uzoq-yaqinligidan qat'iy nazar bankni ixtiyoriy ravishda tanlash, o'z mablag'larini ancha tez boshqarish kabi afzalliklarni yaratadi. Natijada bunday qulayliklardan foydalanuvchilar soni kundan - kunga ko'payib boradi.

Bank xizmatlarining yangi turlarini joriy etish O'zbekistonda bank tizimi barqarorligini ta'minlashning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, banklararo raqobatning kuchayishi, axborot texnologiyalarining rivojlanib borishi hamda zamonaviy bank xizmatlariga bo'lgan talabning oshishi yangidan-yangi innovatsion

bank xizmatlarini keng miqyosda joriy etishni zaruratga aylantirayotgan hozirgi paytda mamlakatimiz tijorat banklarining masofaviy bank xizmatlari bozori dastlabki rivojlanish bosqichida turibdi.

Respublikamizda eng ko'p tarqalgan elektron bank xizmatlaridan biri "Bank-mijoz" dasturiy tizimi yordamida mijoz o'z kompyuterida modem uskunasi orqali bank bilan to'lov hujjatlari almashadi, hisobvarag'i to'g'risida barcha ma'lumotlarni olib turadi, valyuta kursini va boshqa ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladi. huningdek, O'zbekiston Markaziy bankning "Tijorat banklari tomonidan Yosh

O'zbekiston Respublikasining [«O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»](#), [«Banklar va bank faoliyati to'g'risida»](#), [«Mikromoliyalash to'g'risida»](#), [«Ipoteka to'g'risida»](#), [«Iste'mol krediti to'g'risida»](#)gi qonunlari va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashga

H

Y Mamlakatimizdagi "O'zbekiston Respublikasida Yoshlarga davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonuni va boshqa ijtimoiy davlat davturlariga muvofiq hamda Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab – quvvatlashni yanada kuchaytirish, mehnat faoliyatini boshlash va mustaqil hayotga kirib kelishda ularga zarur yordam ko'rsatish, barqaror daromad manbalarini shakllantirish mexanizmlari va amaliy rag'batlantirish Yuqorida aytib o'tilgan O'zbekiston Respublikasi Shuningdek, Prezidentining 18 may 2007 yildagi PF–3878 sonli "Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab – quvvatlashga doir qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida"gi Farmoniga asosan, Yosh oilarga ipoteka va iste'mol kreditlari ajratish yo'li bilan uy – joy sotib olish yoki qurish, uy xo'jaligini yo'lga qo'yishda ularni har tomonlama qo'llab – quvvatlash borasida

h

t

t O'zbekiston respublikasi markaziy banki boshqaruvining 2017 yil 10 iyun, 12/4- to'g'risida"gi Nizomga tijorat banklari tomonidan ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hamda pensiya ko'rinishidagi doimiy daromadga ega bo'lgan jismoniy

/

/

w

w Overdraft jismoniy shaxsning (mijozning) daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda o'rtacha oylik ish haqining (pensiyaning) 3 barobarigacha bo'lgan miqdorda 12 oygacha bo'lgan muddatga qayta tiklanadigan

l

e O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 6 dekabrda «Jismoniy

x

.

Z

/

yanada soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5276-sonli Farmoni bilan jismoniy shaxslarga qo'shimcha qulayliklar yaratish maqsadida jismoniy shaxslar

Shunigdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi «Ish haqi, pensiya, nafaqa va stipendiyalarni to'lash mexanizmini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-2753-sonli Qaroriga asosan 2017

- barcha turdagi pensiyalar butun mamlakat hududida hech qanday cheklovlarsiz to'liq hajmda naqd shaklda berilishi;

- mamlakatimiz hududlaridagi 58 ta tog'li va olis tumanlardagi byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi to'lash, ijtimoiy to'lovlar hech qanday cheklovlarsiz to'liq hajmda naqd shaklda amalga oshirilishi;

- oliy o'quv yurtlari talabalariga stipendiyalarning kamida 50 foizi naqd

Mamlakatimizda masofadan bank xizmati ko'rsatishni rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 6-maydagi PQ-2344-sonli «Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish va ularning resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimizda yaratilgan «Elektron to'lovlar to'g'risida»gi va «Elektron tijorat to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari ijrosi yuzasidan qator ishlar amalga oshirilyapti. Jumladan, bank va moliya muassasalari internet va mobil aloqa vositalari orqali o'z mijozlariga masofadan turib elektron to'lovlar, «Internet-banking», «Mobil-banking» kabi interaktiv bank xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda.

O'zbekistonda internet-banking dastlab 2007-yilda korporativ mijozlar uchun xizmat sifatida paydo bo'lgan bo'lib, bu xizmatni jismoniy shaxslar uchun ham joriy qilinishi uning respublikada rivojlanishini keyingi bosqichi bo'ldi. Aksariyat ilg'or tijorat banklari «Bank-mijoz» tizimini modernizatsiyalashtirib, bugungi kunda elektron biznes rivojlanishining yanada istiqbolli yo'nalishi - internet-banking bilan ishlamoqdalar.

Mamlakatimizda joriy etilgan elektron to'lov tizimini tartibga solish 2005-yil 2-noyabrda qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan «Elektron to'lovlar to'g'risida»gi Qonunga asoslanadi. Ushbu Qonunning maqsadi elektron to'lovlar sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Banklararo to'lov tizimi banklar o'rtasidagi elektron to'lovlarni banklarning O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochilgan vakillik hisobvaraqlari orqali amalga oshirish uchun mo'ljallangan.

Bankning ichki to'lov tizimi bank filiallari va mijozlari o'rtasida elektron to'lovlarni amalga oshirish, shuningdek banklararo to'lov tizimi bilan o'zaro harakatda bo'lish uchun mo'ljallangan.

Chakana to'lovlar tizimi bank kartalari va boshqa elektron to'lov vositalari qo'llanilgan holda elektron to'lovlarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Elektron to'lov vositasi uning mazkur chakana to'lovlar tizimiga mansubligini identifikatsiyalash imkoniyatini beradigan farqlovchi belgilarga (tovar belgisiga, xizmat ko'rsatish belgilariga) ega bo'lishi kerak.

Elektron to'lov xujjati pul - hisob - kitobga doir qog'oz hujjat asosida yoki elektron to'lov vositasidan foydalangan holda tuziladi va elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanadi.

To'lov tizimining a'zosi – bank to'lov tizimidan foydalanuvchining topshirig'iga binoan elektron to'lovni tegishli to'lov hujjati tushgan kunda, agar u bankning operatsiya kuni mobaynida tushgan bo'lsa, amalga oshirishi shart. To'lov hujjati operatsiya kuni tugaganidan keyin tushgan taqdirda, to'lov tizimining a'zosi - bank elektron to'lovni keyingi ish kunidan kechiktirmay amalga oshirishi shart.

Elektron raqamli imzoga “Elektron raqamli imzo to'g'risida”gi Qonunda quyidagicha ta'rif beriladi: Elektron raqamli imzo - elektron hujjatdagi mazkur elektron hujjat axborotini elektron raqamli imzoning yopiq kalitidan foydalangan holda maxsus o'zgartirish natijasida hosil qilingan hamda elektron raqamli imzoning ochiq kaliti yordamida elektron xujjatdagi axborotda hatolik yo'qligini aniqlash va elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasini identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan imzo. Elektron raqamli imzoni xavfsizligini ta'minlash maqsadida shifrlash ya'ni axboratni maxsus algoritm yordamida o'zgartiriladi.

Elektron raqamli imzodan foydalanish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va u maxsus vakolat bergan organ amalga oshiradi.

Keyingi yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish, uning barqarorligini oshirish va yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha olib borilayotgan ishlar barcha banklar tomonidan tizimli ravishda amalga oshirilishi, elektron to'lovlar va elektron tijorat bo'yicha axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish bank mijozlariga sifatli xizmatlar ko'rsatishni ta'minlash bilan birga O'zbekiston bank tizimining muqarrar yuksalishiga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston [Respublikasi Konstitutsiyasi](#), T.: “O‘zbekiston”, 2010.
2. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki to‘g‘risida”gi qonun, T.: “O‘zbekiston”, 1995.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni, T.: “O‘zbekiston”, 1996.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Tijorat banklarida [foizlarni hisoblash](#) to‘g‘risida”gi Nizomi, Adliya Vazirligida 2004-yil 30-yanvarda 1306-son bilan ro‘yxatga olingan.
5. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida [buxgalteriya hisobi](#) hisobvaraqlari rejasi”, Adliya Vazirligida 2004-yil 13-avgustda 773-17-son bilan ro‘yxatga olingan.
6. Karimov I.A. “Jahon moliyaviy – [iqtisodiy inqirozi](#), O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari”, T.: “O‘zbekiston”, 2009.
7. Karimov I.A. “Bank tizimi, [pul muomalasi](#), kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlikda”, T.: “O‘zbekiston”, 2005.
8. Abdullayeva Z.Sh “Pul va pul tizimi”, T.: “O‘zbekiston”, 2010.